

О.В. Заярнюк, ас., Н.С. Шалімова, доц., канд. екон. наук
Кіровоградський національний технічний університет

Регіональні асиметрії зайнятості інвалідів в Україні

Стаття присвячена дослідженню нерівномірності стану зайнятості інвалідів у регіонах України. Аналізуються причини асиметрії зайнятості інвалідів у регіональному розрізі. Запропоновано шляхи сприяння зайнятості інвалідів з урахуванням результатів оцінки регіональних особливостей розвитку зайнятості інвалідів.

асиметрії зайнятості, інваліди, регіони, сприяння зайнятості інвалідів

Постановка проблеми. Приєднання України до Європейської соціальної хартії та ратифікація Конвенції ООН про права інвалідів надали можливість підтвердити європейський вибір України, а також зобов'язали нашу державу перед світовою спільнотою та своїми громадянами, які мають інвалідність, забезпечити і заохочувати реалізацію їх права на працю.

Незважаючи на прийняття цих важливих документів, підвищення рівня зайнятості інвалідів у нашій державі не відбулося, триває витіснення цих громадян зі

© О.В. Заярнюк, Н.С. Шалімова, 2011

сфери трудової діяльності, в регіональному розрізі спостерігаються нерівномірності розвитку їх зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та прикладним проблемам розвитку національного ринку праці та регулювання зайнятості населення присвячені дослідження провідних вітчизняних вчених, зокрема, С.І. Бандура, І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Онікієнка. Різні аспекти соціально-економічних проблем інвалідності в Україні висвітлені в працях І.С. Верховод, Т.М. Кір'ян, Л.Г. Колешні, Г.І. Куровської, С.В. Мельника, О.Й. Леська, І.М. Терюханової. Разом із тим, актуальні питання забезпечення можливостей розширення зайнятості людей з інвалідністю у науковій літературі все ще залишаються не достатньо дослідженими.

Актуальність статті посилюється відсутністю науково обґрунтованих рекомендацій стосовно сприяння зайнятості осіб з інвалідністю на регіональних ринках праці з урахуванням особливостей їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Найважливішими показниками, які характеризують ступінь соціально-економічної інтеграції інвалідів, є рівень зайнятості інвалідів і кількість створених для них робочих місць.

За статистичними даними, на 1 січня 2010 р. в Україні нараховувалось 8228 вільних робочих місця для інвалідів, що на 12% менше, ніж у попередньому році і на 40% менше, ніж станом на 1 січня 2008 р. [4, с. 97]. Рівень безробіття серед інвалідів зростає. Так, чисельність інвалідів, які отримали статус безробітного, впродовж 2006-2009 рр. зросла у 8 разів, водночас рівень їх працевлаштування знизився. Якщо у 2009 р. Державною службою зайнятості було працевлаштовано кожного четвертого безробітного інваліда, то у І півріччі 2010 р. – кожного п'ятого.

Змушені констатувати, що головне завдання у сфері професійної реабілітації – забезпечення конкурентоспроможності інвалідів на ринку праці і їх працевлаштування – залишається невирішеним. Чисельність інвалідів працездатного віку нині в Україні перевищила 1,5 млн. осіб. У 2008-2009 рр. рекомендації медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) із працевлаштування отримала майже половина з них, однак на початок 2010 р. в Україні в межах законодавчо встановленого роботодавцям нормативу з працевлаштування (4%) працювала трохи більше ніж чверть інвалідів.

Проведені нами дослідження регіональних особливостей зайнятості осіб з інвалідністю за запропонованими коефіцієнтами, дозволили виявити параметри регіональної асиметрії зайнятості інвалідів в Україні [1]. Під асиметрією зайнятості інвалідів ми розуміємо регіональну нерівномірність розвитку їх зайнятості, стійкі в часі й у просторі розриви в умовах і стані зайнятості інвалідів, скорочення яких забезпечує вирівнювання умов для більш повної реалізації конституційного права на працю цих громадян. Групування регіонів за сукупністю коефіцієнтів, що характеризують стан зайнятості осіб з інвалідністю, наведено на рис. 1.

Для областей I групи, до якої увійшли Дніпропетровська, Полтавська, Запорізька, Донецька і Харківська області, спільними рисами є те, що всі розраховані коефіцієнти, які відображають стан зайнятості інвалідів, знаходяться в межах високих значень. Великою мірою така ситуація із зайнятістю осіб з обмеженими фізичними можливостями пояснюється тим, що зазначені області – це промислові та промислово-аграрні регіони з найвищим в Україні рівнем соціально-економічного розвитку. Окрім того, за оцінками вітчизняних науковців, загалом сфера зайнятості Дніпропетровської, Полтавської, Запорізької, Донецької, Харківської областей хоча й має певний ступінь невірноваженості між попитом і пропозицією робочої сили та характеризується диспропорціями у структурі зайнятості, проте „високий потенціал соціально-економічного розвитку та якісні й кількісні параметри економічно активного населення слугують певним демпфером щодо накопичення кризових явищ на ринку праці і сприяють поступовому утворенню продуктивної зайнятості в окремих сферах економічної діяльності” [3, с. 602]. Для областей цієї групи характерна порівняно

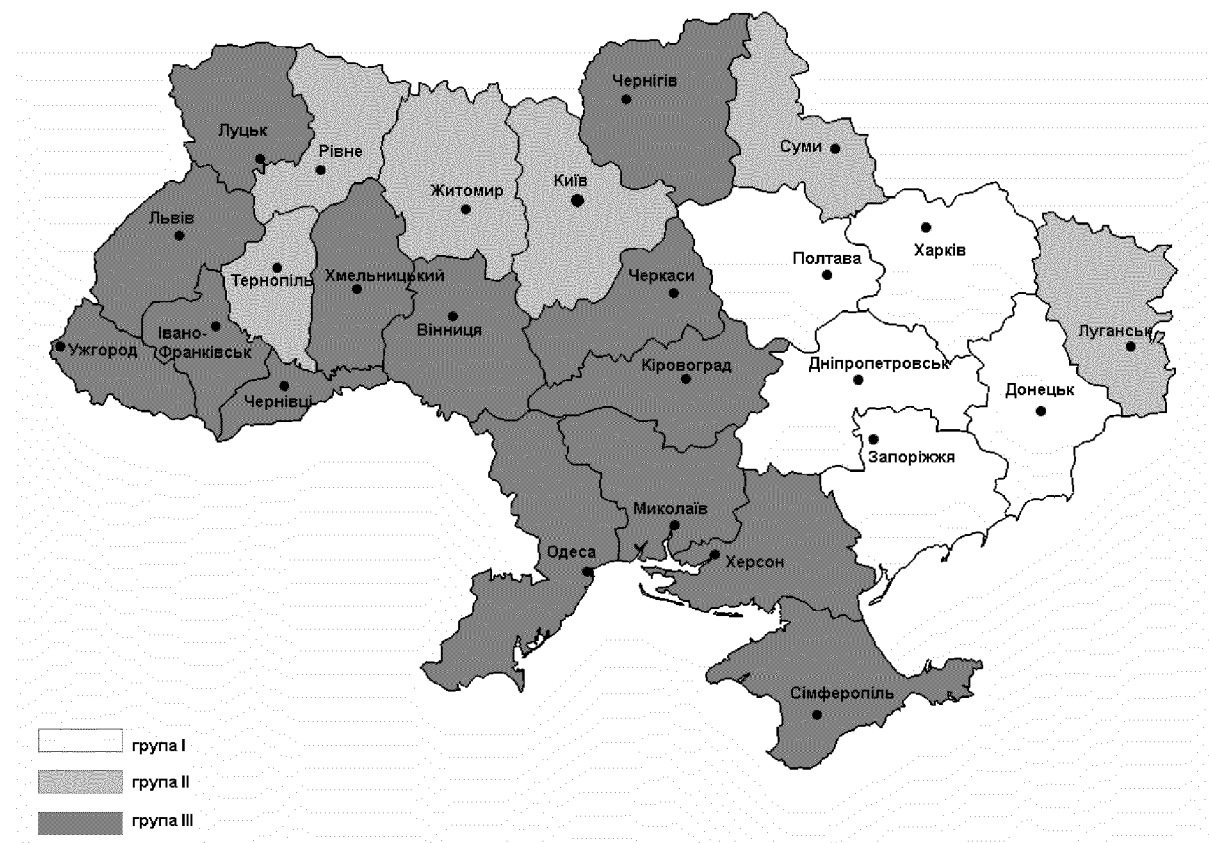

Рисунок 1 – Групування регіонів за сукупністю параметрів розвитку зайнятості інвалідів, 2009 р.

виважена діяльність регіональних органів влади й управління, відносна збалансованість сфери зайнятості інвалідів.

Для Сумської, Тернопільської, Рівненської, Луганської, Житомирської, Київської

областей (II група регіонів) характерні середні показники, які відображають стан зайнятості інвалідів. Зазначені області – аграрні та агропромислові регіони, які характеризуються низьким та нижче середнього рівнем соціально-економічного розвитку і мають численні проблеми регулювання сфери зайнятості та ринку праці. Водночас, у регіонах II групи – низькі показники рівня зайнятості серед інвалідів усіх груп. Так, в усіх перелічених областях рівень зайнятості серед інвалідів III групи не перевищує 20,0%. Для порівняння: у Донецькій, Запорізькій, Полтавській, Сумській областях – цей показник становить більше 25,0%.

Стосовно III групи, до якої увійшли 14 областей, то за показниками рівня зайнятості серед інвалідів вони займають останні позиції. Так, за рівнем зайнятості серед інвалідів усіх груп п'ять останніх місць в рейтингу займають Чернігівська, Кіровоградська, Чернівецька, Закарпатська області та АР Крим. За показниками зайнятості інвалідів III групи – найнижчі показники спостерігаються в Кіровоградській, Херсонській, Чернівецькій, Закарпатській області.

Такий стан, на наш погляд, великою мірою пояснюється низькими показниками питомої ваги осіб з III групою інвалідності в загальній чисельності осіб з обмеженими фізичними можливостями. Так, в Одеській, Київській, Чернігівській, Житомирській областях та АР Крим частка осіб з інвалідністю III групи серед загальної чисельності інвалідів не перевищує 40,0%. Для порівняння: у Дніпропетровській – 49,4%, Донецькій – 51,7%. Частка осіб працездатного віку в загальній чисельності вперше визнаних інвалідами протягом 2009 року в усіх регіонах є високою. Навіть серед областей, які за цим показником займають останні місця в рейтингу, вона є значною: у Вінницькій області – 70,6%, Київській – 75,0%, Черкаській – 75,2%, Кіровоградській – 76,8%. Водночас, охоплення інвалідів регіону індивідуальними програмами реабілітації серед осіб з первинною інвалідністю, є низьким. Так, у Черкаській області цей показник становить 82,5%, в Автономній республіці Крим – 85,2%. Для порівняння: в Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Полтавській, Тернопільській, Чернівецькій – 100,0%. Також реальністю є те, що неналежний стан забезпечення МСЕК лікарями-реабілітологами, фахівцями із соціальної роботи, психосоціальної реабілітації, іншими фахівцями у сфері реабілітації інвалідів призводить до неякісного оформлення індивідуальних програм реабілітації інвалідів.

Крім того, переважна більшість областей III групи є „депресивними регіонами загалом невисокого рівня соціально-економічного розвитку” [3, с. 602]. У Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, Чернігівській областях України ринки праці характеризуються високою питомою вагою зайнятих у сільському господарстві та, відповідно, найбільш гострими проблемами сфери прикладання праці у сільській місцевості.

Асиметрія зайнятості осіб з інвалідністю зумовлена також нерівномірністю територіального розміщення спеціалізованих підприємств інвалідів (табл. 1).

Так, із 70 виробничих і учбово-виробничих підприємств УТОС 14 од., або 20,0% розміщені у Донецькій і Київській областях (з урахуванням м. Київ). Із 38 виробничих підприємств УТОГ 5 од. (13,0%) розташовані у Донецькій області, ще по 3 підприємства знаходяться у Київській області (разом з м. Київ), Львівській та Полтавській областях.

Необхідною умовою успішного працевлаштування людини є наявність освіти та професії, затребуваної на ринку праці. Зважаючи на можливості здоров'я, особи з інвалідністю мають потребу в отриманні професійної освіти або перепідготовки з урахуванням нозології інвалідності.

Таблиця 1 – Територіальний розподіл виробничих і учбово-виробничих підприємств УТОС і УТОГ

Розподіл виробничих підприємств УТОС		Розподіл виробничих підприємств УТОГ	
Кількість під-	Регіони	Кількість під-	Регіони

приємств УТОС, од.		приємств УТОГ, од.	
7	Донецька область	5	Донецька область
5	Дніпропетровська, Луганська, Харківська області, м. Київ		
4	Автономна республіка Крим, Полтавська область		
3	Запорізька, Сумська області	3	Львівська, Полтавська області
2	Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, <i>Кіровоградська</i> , Миколаївська, Одеська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області	2	Дніпропетровська, Закарпатська, Сумська, Харківська, Чернівецька області, м. Київ
1	Волинська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернігівська області, м. Севастополь	1	Автономна республіка Крим, Вінницька, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, <i>Кіровоградська</i> , Луганська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області
		0	Волинська, Тернопільська області, м. Севастополь

Складено за: <http://blindua.narod.ru>; <http://www.utog.org>

Тимчасом, реальністю є те, що нерівномірність територіального розташування спеціальних освітніх навчальних закладів для осіб з інвалідністю, стає на заваді отримання ними освіти і також посилює асиметрію зайнятості інвалідів у регіональному розрізі. Так, наприклад, якщо спецшколи-інтернати для дітей з вадами слуху є в усіх областях України, то вищі навчальні заклади, які здійснюють професійну підготовку студентів з вадами слуху є лише в п'ятьох містах України – Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Житомирі та Харкові [5]. Змушені констатувати, що для таких студентів передбачена лише денна форма навчання, що, безумовно, обмежує доступ до набуття освіти для молоді з вадами слуху з інших регіонів України.

Таким чином, регіональна стратегія сприяння зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями в регіонах, де ситуація з працевлаштуванням інвалідів є найбільш складною, повинна передбачати заходи, спрямовані на активізацію зусиль органів соціального захисту, місцевої влади стосовно сприяння зайнятості та самозайнятості цієї категорії громадян, стимулювання роботодавців щодо створення нових та збереження існуючих робочих місць для інвалідів.

Так, для I групи регіонів заходами по сприянню зайнятості інвалідів мають бути подальша робота служби зайнятості, органів місцевої влади, громадських організацій інвалідів стосовно сприяння трудовій діяльності інвалідів регіону.

Особливістю регіонів, які увійшли до II групи є те, що всі розраховані коефіцієнти, які відображають стан зайнятості інвалідів, знаходяться в межах середніх значень. Тому серед заходів по сприянню зайнятості осіб з інвалідністю, в першу чергу потрібно виділити підвищення рівня охоплення інвалідів регіону індивідуальними програмами реабілітації, посилення їх якості та удосконалення інституціонального забезпечення зайнятості інвалідів регіону. Потрібна також активізація заходів по сприянню зайнятості інвалідів I та II груп шляхом відродження народних промислів і ремесел (лозоплетіння, вишивання, виготовлення виробів з дерева, глини, малювання картин тощо), розвитку дистанційної зайнятості, створення різноманітних громадських організацій, об'єднань найбільш активних приватних підприємців-інвалідів і безробітних інвалідів, які хочуть започаткувати та успішно вести власний бізнес для забезпечення захисту прав та інтересів підприємців-інвалідів, обміну досвідом, моральної та інформаційно-кваліфікаційної підтримки тощо.

Для регіонів III групи заходи по сприянню зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями в першу чергу повинні бути спрямовані на створення спеціалізованих робочих місць для осіб з I та II групами інвалідності. Необхідно також активізувати зусилля стосовно залучення в економіку областей трудового потенціалу осіб з III групою інвалідності. Регіони цієї групи характеризуються високою питомою вагою інвалідів працездатного віку серед вперше визнаних інвалідами протягом року, але рівень охоплення інвалідів індивідуальними програмами реабілітації є низьким. Тому потрібно посилити роботу МСЕК по розробці і підвищенню якості індивідуальних програм реабілітації інвалідів.

Окрім цього, необхідна активізація розвитку дистанційного та інклюзивного навчання і дистанційної зайнятості осіб з інвалідністю (виконання роботи поза робочим місцем – вдома, в офісі чи вдома у замовника або партнера, в бібліотеці, Інтернет-клубі), яка стала досить поширеною формою трудової діяльності в останні десятиліття в розвинених країнах з ринковою економікою.

Передумовою виникнення цієї форми праці став розвиток інформаційних технологій, що дозволив здійснювати ефективну комунікацію працівника з робочим місцем (колегами, менеджерами, замовниками) на відстані (за допомогою телефону, факсу, мережі Інтернет). Спираючись на результати досліджень Колота А.М. [2, с. 84-87] щодо переваг і недоліків використання дистанційної зайнятості та беручи до уваги особливості трудових потреб осіб з інвалідністю, відмітимо, що дистанційна зайнятість для інвалідів має низку суттєвих переваг: нівелюється необхідність перебування в офісі осіб із значно вираженими ознаками інвалідності; працівнику-інваліду з обмеженою мобільністю не потрібно долати труднощі, щоб дістатися до місця роботи; працівник залишається в колі сім'ї і має більші можливості для вирішення проблем зі здоров'ям; є можливість для самостійного регулювання часу перерв протягом робочого дня відповідно до потреб, обумовлених станом здоров'я; з'являються значні можливості для реалізації власної економічної незалежності, зміцнення або набуття нових ділових і соціальних контактів, знайомств.

У нинішніх кризових умовах використання робочої сили інвалідів на умовах дистанційної зайнятості для роботодавців також має переваги. Це, зокрема: зниження витрат на організацію робочих місць; можливість залучення додаткової чисельності працівників; прийнятна якість виконуваної роботи; шанс зробити частину бізнесу невидимою для конкурентів; можливість зменшення витрат на оплату праці персоналу.

Цей вид зайнятості для інвалідів може використовуватись, окрім традиційних сфер (у ремісництві, простому виробництві, художніх промислах, передпродажному оформленні продукту), також у наданні телефонних та Internet-послуг, послуг перекладача, дизайнера, програміста, бухгалтера, аудитора. У трудовому договорі, який визначає умови дистанційної зайнятості між роботодавцем і працівником, доцільно передбачати компенсацію вартості комунальних послуг з надання електроенергії, водопостачання, послуг зв'язку, Internet тощо.

Висновки. На основі встановлення регіональної асиметрії розвитку зайнятості осіб з інвалідністю здійснено групування регіонів, оцінку гостроти регіональних проблем зайнятості інвалідів та сформульовано основні пропозиції для адаптації заходів державної політики у відповідності до особливостей динаміки розвитку регіональної зайнятості інвалідів, і таким чином, підвищення рівня обґрунтованості цієї політики в процесі формування нових соціальних пріоритетів розвитку України.

Список літератури

1. Заярнюк О.В. Методи оцінки регіональних відмінностей стимулювання зайнятості інвалідів // Наукові праці КНТУ: Економічні науки, вип. 17. – Кіровоград: КНТУ, 2010. – С. 192-198.
2. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку : монографія / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 2010. – 251 [5] с.

3. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 760 с.
4. Статистичний бюлетень „Соціальний захист населення України”. – Київ: Держкомстат, 2010. – 128 с.
5. <http://www.utog.org>

О. Заярнюк, Н. Шалимова

Региональные ассиметрии занятости инвалидов в Украине

Статья посвящена исследованию неравномерности состояния занятости инвалидов в регионах Украины. Анализируются причины ассиметрии занятости инвалидов в региональном плане. Предложены пути содействия занятости инвалидов с учетом результатов оценки региональных особенностей развития занятости инвалидов.

O. Zaiarniuk, N. Shalimova

Regional employment dissymmetry of Ukrainian disable people

The article is devoted to research of employment dissymmetry of Ukrainian disable people. The author analyses reasons of regional employment dissymmetry of disable people and offers the ways of improvement of disable people regional employment.

Одержано 30.03.11